

Kriminologiska institutionens vid Stockholms universitet remissvar på justitieutskottets PM *Omständigheter som särskilt ska beaktas som skäl för att döma till livstids fängelse för mord.* (Dnr 1050-2019/20).

Den 1 januari 2020 trädde en lagändring i kraft med syftet att livstids fängelse ska användas i betydligt större utsträckning än tidigare. Enligt förslag i PM från justitieutskottet ska de omständigheter som talar för livstids fängelse förtydligas och ytterligare utvidgas genom att de ska inkludera mord riktad mot närstående och mord som utgjort ett led i en brottslig verksamhet som utövats i organiserad form.

Sammanfattning

Kriminologiska institutionen avvisar förslaget. Skälen är bl.a. följande:

- Den faktiska tiden i fängelse för mord har på några decennier redan fördubblats.
- Proportionalitetsprincipen och möjligheten till en nyanserad straffmätning minskar ytterligare.
- Det är knappast förenligt med straffvärdesprincipen att förändra straffet för mord så många gånger som skett under senare tid.
- Resultatet av den senaste lagändringen 2020.01.01 har inte hunnit utvärderas.
- Brottslig verksamhet som utövats i organiserad form saknar en tydlig definition

Bakgrund

Straffet för mord har skärpts tre gånger sedan 2009 (prop. 2008/09:118, prop. 2013/14:194 och prop. 2018/19:138). I en promemoria från justitieutskottet föreslås nu en ytterligare skärpning. Enligt förarbetena till nuvarande lag ska majoriteten av alla domar för mord avse livstids fängelse. Detta kan ställas mot situationen på 1980-talet då domstolarna i genomsnitt dömde ut totalt tre livstidsstraff per år (kriminalvårdsstatistik). Genom förändrad lagstiftning, domspraxis, nådepraxis och villkorlig frigivning har tiden i anstalt för mord mer än fördubblats sedan 1980-talet. Nivån på det dödliga våldet i förhållande till folkmängden var inte lägre utan t.o.m. något högre på 1980-talet än 2010-talet.

Tidigare kritik

Kriminologiska institutionen har skrivit remissvar på de utredningar som legat till grund för de tre tidigare propositionerna (Kriminologiska institutionen 2008, 2013, 2017). Då samtliga

remissvar ifrågasatt straffskärpningarna gäller dessa invändningar i huvudsak även den aktuella remissen. Något av den tidigare kritiken ska därför kort sammanfattas.

- Hänvisningen till förändringar av det allmänna rättsmedvetandet i riktning mot att betrakta mord som allvarigare än tidigare har inte gjorts trolig. Att allmänheten i dag ser allvarigare på mindre allvarliga brott mot den fysiska och psykiska integriteten är tydligt. Att generationerna strax innan dagens skulle sett mildare på mord förefaller inte troligt.
- I avsaknad av en svensk undersökning om allmänhetens inställning till mord, kan resultaten från en engelsk studie tjäna som vägledning. I förhållande till ett antal olika typer av mordfall ansåg en klar majoritet av befolkningen att tidsbestämda straff var att föredra framför livstids fängelse (Mitchell & Roberts 2012).
- När straffet för mord ändrades från tio år eller livstid till från 10–18 år eller livstid berättigades detta bl.a. med möjligheten för en mer nyanserad straffmätning. Genom att majoriteten av straffen nu ska utgöras av livstids fängelse, och än mer enligt förslaget från justitieutskottet, minskar möjligheten till nyanserad straffmätning. Det innebär att möjligheten att följa proportionalitetsprincipen blir allt svårare.
- Den fortsatta ökningen av andelen livstidsstraff innebär ett brott med den längre historiska utvecklingen mot mindre extrema straff för mord.

Livstidsstraff för mord på närstående och mord som utgjort ett led i en brottslighet som utövats i organiserad form

I nuvarande lag anges ett antal generella förhållanden som talar för livstidsstraff i stället för ett tidsbestämt fängelsestraff vid mord, t.ex. noggrann planering, särskild förslagenhet och särskild hänsynslöshet. Lagförslaget infogar nu som ytterligare skäl för livstids fängelse om brottet riktats mot närstående eller utgjort ett led i en brottslighet som utövats i organiserad form. Systematiken bryts härmed, allmänna rekvisit blandas med specifika typer av mord.

Redan den straffskärpning som trädde i kraft den 1 januari 2020 berättigades med att andelen livstidsdomar skulle öka. Det förefaller också i det förslag som tagits fram av justitieutskottet som om vikten av att ytterligare höja straffen för mord varit vägledande snarare än om de brottstyper som lagts till måste leda till livstids fängelse. Den lagändring som nu föreslås ska träda i kraft den 1 augusti 2020, dvs. sju månader efter nu gällande lag trädde ikraft. Om det finns en oro för att den nuvarande lagen inte kommer att "producera" tillräckligt många livstidsdomar, vore det kanske rimligt att först invänta resultatet under ett par år.

Straffet för mord har alltså sedan 2009 ändrats tre gånger och en fjärde ändring föreslås. Domstolarna ska i påföljdsval och straffmätning vägledas av straffvärdesprincipen. Denna

princip åberopas också alltmer i förarbetena till själva lagstiftningen (Tham 2018). Så också här. Straffvärde är tydligt knutet till det allmänna rättsmedvetandet. Detta rättsmedvetande, i den mån det finns, rör djupt förankrade känslor som inte förändras år från år. Om den föreslagna straffskärpningen införs kommer samma gärning att under 13 år, dvs. från året innan 2009, ha kunnat bedömas efter fem olika straffvärden.

Mord på närstående

Som skäl för att mord på närstående ska leda till livstids fängelse hänvisar förslaget till att riksdagens beslut 2014 med denna innebörd inte fått någon verkan i domstolarna. Förslaget lägger dock till ytterligare skäl: att det straffrättsliga skyddet för närstående ska stärkas. Att det skulle innebära en förstärkning av skyddet görs dock inte på något sätt troligt.

Som ytterligare argument anförs att alltfler, och särskilt kvinnor, de senaste åren upplevt att de upplever otrygghet. Som källa anges Brottförebyggande rådets Nationella trygghetsundersökningen (Brå 2019 a). Frågan mäts dock här som upplevd otrygghet vid utevistelse sent på kvällen, dvs. en situation utanför den egna bostaden som knappast kan tolkas som rädsla för närstående.

Mord som utgjort ett led i en brottslighet som utövats i organiserad form

Som skäl för att skärpa straffet för mord som utgjort ett led i en brottslighet som utövats i organiserad form anges att samhället måste markera mot denna typ av handlingar, att ökningen av skjutvapenvåldet måste vändas, dvs. ökad avskräckning, och att domstolarna inte i tillräcklig utsträckning tar hänsyn till den försvarande omständighet som att brottsligheten bedrivits i organiserad form ska utgöra.

Vad som avses med att samhället ska markera och markera tydligare än som nu gäller för ett brott som redan har livstids fängelse i straffskalan är inte klart. Vilka är markeringens auditorium? Vilka är det som inte vet att mord är ett synnerligen allvarligt brott?

Det avskräckande argumentet byggs inte under och görs inte troligt. Mord har i Sverige historiskt inte varierat med straffets typ eller hårdhet (von Hofer 2011, s. 15–47). Upptäcktsrisken vid denna typ av mord är till skillnad från andra mord påtagligt låg, omkring 20 procent, och bidrar inte till att straffhotet kommer att verkställas.

”Den organiserade brottsligheten” är ett undflyende fenomen. Någon allmänt accepterad definition finns inte. I en avhandling om kriminella organisationer i Sverige betonas frånvaron av en erkänd definition, något som också ger utrymme för olika politiska tolkningar (Rostami 2016, s. 32 ff.). Allt fler brott anges som exempel på organiserad brottslighet som tidigare inte hade den benämningen. Enligt Polisen ökar ständigt den organiserade brottsligheten, samtidigt som den enligt Polisen inte går att mäta (Tham 2018, s. 128 ff.).

De gängrelaterade skjutningarna utgör huvudskälet till kravet på livstids fängelse vid mord. Utredningen ger också ett längre referat av Brås rapport *Skjutningar i kriminella miljöer* (Brå 2019 b). Rapporten bygger på intervjuer med unga män med erfarenhet av skjutvapenvåld.

Här beskrivs de kriminella strukturer som uppfattas utgöra grunden till skjutningarna som instabila och relationerna som ombytliga och otillförlitliga. Intervjupersonerna tar tydligt avstånd från den bild av organiserade grupperingar och nätverk som framställs av polisen och media. Ett individualistiskt perspektiv och vikten av att vara sin egen framhålls tydligt (Brå 2019 b, s. 34–44). Om domstolarna ska ta hänsyn till de gängrelaterade skjutningarnas organiserade form i straffmätningen, kommer de att få brottas med stora problem vad gäller både definitioner och empiri.

Slutsats

Kriminologiska institutionen finner inte argumenten för straffskärpningen övertygande samtidigt som flera skäl talar emot och avvisar därför förslaget.

Remissvaret har beretts av professor emeritus Henrik Tham och har tagits av Kriminologiska institutionsstyrelsen den 30 januari 2020.

Felipe Estrada
prefekt

Litteratur

Brå, 2019 a. *Nationella trygghetsundersökningen 2019. Om utsatthet, otrygghet och förtroende*. Rapport 2019:11. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brå 2019 b. *Skjutningar i kriminella miljöer. En intervjustudie*. Rapport 2019:3. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

von Hofer, Hanns, 2011. *Brott och straff i Sverige. Historisk kriminalstatistik 1750-2010. Diagram, tabeller och kommentarer*. Rapport 2011:3. Stockholm: Stockholms universitet, Kriminologiska institutionen.

Kriminologiska institutionen, 2008. *Remissvar på Straffskalan för mord (SOU 2007:90)*, https://www.criminology.su.se/polopoly_fs/1.78035.1330086410!/menu/standard/file/sou200790.pdf.

Kriminologiska institutionen, 2013. *Remissvar på Ds 2013:55, Skärpt straff för mord*, https://www.criminology.su.se/polopoly_fs/1.354057.1509114883!/menu/standard/file/Ds%202013-55.pdf.

Kriminologiska institutionen, 2017. *Underlag för Stockholms universitets remissvar på Ds 2017:38, Livstidsstraff för mord*. https://www.criminology.su.se/polopoly_fs/1.359101.1511873959!/menu/standard/file/%202017-38%20Livstidsstraff%20fo%CC%88r%20mord.pdf.

Mitchel, Barry & Roberts, Julian, 2012. *Exploring the Mandatory Life Sentence for Murder*. Oxford & Portland, Oregon: Hart.

Rostami, Amir, 2016, *Criminal Organizing. Studies in the Sociology of Organized Crime*. Ak. avh. Stockholm: Department of Sociology, Stockholm University.

Tham, Henrik, 2018. *Kriminalpolitik. Brott och straff i Sverige sedan 1965*. Stockholm: Norstedts Juridik.